

Wrocław, dne 10. února 2020

Prof. dr. hab. Andrzej Kozieł
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Wrocławski
Ul. Szewska 36
50-139 Wrocław

Posudek na habilitační práci

Tomáš Malý, *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury* (Praha 2019)

Publikování knihy *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury* z pera Tomáše Malého, od roku 2005 pracovníka Historického ústavu Masarykovy univerzity v Brně, nebylo dle mého překvapivé. Již po několik let totiž se zájmem sleduji vědeckou kariéru tohoto autora, a tudíž vím, že v knize pojednané téma není v jeho bohaté vědecké práci nijak nové. Doktora Malého je možno směle považovat za již zkušeného a vyzrálého badatele o katolické zbožnosti na Moravě a v Čechách v době baroka, s početnými vědeckými výsledky na tomto poli. Tématu zasvětil již svou vynikající dizertační práci *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století* (Brno 2009). Dotkla se jej také jeho novější monografická zpracování připravená ve spolupráci s dalšími autory, například s Vladimírem Maňasem a Zdeňkem Orlitou sepsaná a zvláště hodnotná práce *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna* (Brno 2010). A pojednáno bylo téma rovněž v řadě autorských studií doktora Malého, například *Christianizace obrazem: Barokní „via purgativa“ jako afektivní internalizace víry* (in: Hanuš, Jiří a kol.: *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě*. Brno 2011, s. 194–227) nebo *Civic Ritual, Space and Imagination: The Coronation of the Icon from Brno (1736)* (in: *Ritualizing the City. Collective Performances as Aspects of Urban Construction from Constantine to Mao*. Eds. Ivan Foletti, Adrien Palladino. Roma 2017, s. 157–180). Proto také rozhodnutí doktora Malého zasvětit habilitační práci tématu římských korunovacích zázračných mariánských obrazů na Moravě a v Čechách je třeba považovat za přirozené završení jeho předchozího mnohaletého bádání, svého druhu za výraz vyvrcholení vědecké práce, prováděné již po delší čas.

Habilitand se rozhodl zasvětit svou práci tématu římských korunovacích zázračných mariánských obrazů na Moravě a v Čechách navzdory tomu, že bylo již pojednáno ve starších historických pracích, dotýkajících se všeobecně korunovacích (Karel Eichler, František Xaver Holas, Petr Zelinka), a také celkově zpracováno v monografii Dany Vrabelové *Imago gratiosa. Korunované Madony ve střední Evropě v době baroka* (Sokolov 2013). V posledně zmíněném díle byla korunovacím tří moravských a českých zázračných Madon: ze Svaté Hory u Příbrami (1732), ze Svatého Kopečka u Olomouce (1732) i z bývalého kláštera augustiniánů v Brně (1736) věnována pouze jedna kapitola, zatímco v práci doktora Malého se staly hlavním předmětem úvah, jež jsou zasazeny do širokého historického, sociálního a náboženského kontextu. Výsledkem je stran rozsahu imponující text, čítající 325 stran základního textu doplněného o 44 černobílých i barevných ilustrací. Vydavatelem knihy byla Masarykova univerzita v Brně. Publikace je jedním z výsledků

výzkumného projektu č. 14-36521G *Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání*, který byl realizován na Masarykově univerzitě v Brně a Univerzitě Palackého v Olomouci v rámci grantu uděleného Grantovou agenturou České republiky.

Jak se píše v předmluvě knihy, jejím cílem bylo „poukázat na spektrum významů, které v sobě dané festivity nesly a které mohou odkazovat k zásadním myšlenkovým strukturám středoevropské společnosti 17. a 18. století.“ Obřady korunovací zázračných obrazů Madon byly totiž, dle autora, „nepochybně projevem úcty k Bohu, specifickým aktem zbožnosti, který však zahrnoval mimo jiné sebezprezentaci vybraných skupin obyvatelstva. Tato prezentace měla výrazně „profánní“ podobu, což znamená, že se neodehrávala soukromně, například tichým modlením a meditováním v chrámu – přímou komunikací s Bohem, odpovídající představám teologů 19. století –, ale veřejně, podle příslušných sociálních pravidel.“ (s. 12). Proto se také doktor Malý rozhodl k analýze tohoto fenoménu využít novou, antropologii inspirovanou metodologií, v níž kultura zahrnuje – citujíc slova Richarda van Dülmena (*Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002, s. 37–39) – „nonverbální komunikaci, rituální chování, symbolické světy a způsoby života“. (s. 13). Přijetí takové perspektivy bádání vedlo k tomu, že se jeho cílem stalo – jak autor deklaruje – „nalézt účel a smysl dané akce – v našem případě korunování obrazu – prostřednictvím analýzy jejího průběhu, symboliky akce jako celku i jednotlivých jejích fází, stejně jako prostorů a artefaktů s akcí spojených.“ (s. 13). Podstatné je, že kniha měla být ve své podstatě nejenom monografickým zpracováním slavností korunovací tří moravských a českých zázračných mariánských obrazů, ale také pokusem o „historiograficko-metodologickou reflexi přístupů nových kulturních dějin a možností jejich využití pro alternativní interpretaci vybraných kulturních jevů“ (s. 14) a tím pádem celé kultury baroka na území Čech a Moravy.

Uskutečnění tak ambiciózně vymezených cílů knihy probíhalo ve dvou základních částech, doplněných o obsírný závěr a poznámky, soupis ilustrací, bibliografii, rejstříky a několikastránkové anglické resumé. První část, nazvaná *Potridentské korunovace Madon jako historický fenomén (možnosti výkladu)*, se celé věnuje prezentaci metodologických úvah na téma fenoménu korunovací zázračných mariánských obrazů. Autor pečlivě shrnul dosavadní interpretace tohoto jevu coby slavnostní prezentace triumfu vítězné církve i coby kulturního importu habsburské zbožnosti (*pietas Austriaca*), podrobil analýze pramenné doklady v kontextu veřejné demonstrace moci a emocí a vedl diskusi na téma metodologie zásadního bádání, odvolávajíc se na symbolickou antropologii Clifforda Geertze a sociologii prostoru Martiny Löw jako nejvhodnějšími modely pro analýzu fenoménu korunovací moravských a českých zázračných mariánských obrazů (s. 71). Výsledky vlastního výzkumu doktora Malého byly představeny v druhé části knihy, nazvané *Rituál*. Jeho celkový průběh při všech třech korunovacích Madon byl prezentován v první kapitole. Ve druhé pak byl na základě detailní analýzy podán prostorový kontext korunovačních akcí, a to jak vně, tak i uvnitř kostelů ve městě a na „svatých horách“. V následné kapitole se autor soustředil na představení reprezentace sociální struktury při korunovačních slavnostech: společenské hierarchie ukazující se ve vymezených místech v procesích a kostelech, ve vyjádření sociální distinkce a v demonstraci moci ve vizuální výbavě oslav. Další kapitola byla zasvěcena otázce významu liturgického kontextu v pojednáváných oslavách: nejenom římského ritu přijatého ve všech moravsko-českých korunovacích Madon, ale také v jejich průběhu přijímaných svátostí biřmování a zpovědi. Konečně v poslední kapitole přistoupil doktor Malý k důkladné analýze nejdůležitějších prvků pojednáváných korunovačních obřadů –

zázračných mariánských obrazů, které představil jako předměty kultu i zbožnosti, nositele paměti a reprezentace matky Krista i jako prostředky konverze ke katolicismu. Sumarizaci v knize podaných úvah pak přináší její poslední část – obsírné zakončení nazvané *Závěr: k interpretaci barokní kultury*, v němž se autor, používající příkladu korunovací zázračných obrazů Madon, pokusil podat interpretaci celé kultury doby baroka na Moravě a v Čechách. V opozici vůči „konfesionalizačnímu“ a „modernizačnímu“ paradigmatu v podání Petera Herscheho se doktor Malý přiklonil k pojetí tohoto fenoménu jako „světské“ události dle kategorií sociální diference, masové kultury a uměleckého *Gesamtkunstwerku*, když se opřel o náměty zahrnuté v zásadních pracích brněnského historika Josefa Války.

Ptejme se tedy, zda přijetí takového vymezení knihy i metodologického rámce umožnilo autorovi dosáhnout vytyčeného cíle. Odpověď na takto položenou otázku může být pouze kladná. Kniha *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury* je erudovaným a komplexním výkladem o korunovacích moravských a českých zázračných obrazů Madon v době baroka, založeným na početných písemných pramenech i bohatém ikonografickém materiálu. Není pochyb, že doktor Malý ve svých badatelských výsledcích výrazně překročil dosavadní stav bádání na toto téma, prezentovaný v pracích takových autorů, jakými byli Karel Eichler, František Xaver Holas, Petr Zelinka, Jan Royt nebo Dana Vrabelová. To bylo možné z toho důvodu, že habilitand ukázal korunovace nejenom jako náboženský fenomén, jak to bylo činěno doposud, ale také jako vícedimenzionální „světské“ události v celé jejich sociologicko-antropologické komplexnosti. Je samozřejmě možné uvažovat o tom, zda pouhé tři korunovace Madon, jež se odehrály na Moravě a v Čechách v době baroka, jsou dostatečným základem pro činění závěrů dle zásady *pars pro toto* o celé kultuře baroka na daném území (zde mám pochybnosti...), ale je třeba přiznat, že doktor Malý je jedním z nepočetných humanitních vědců, kteří se odvážili podat takto všeobecné interpretační úvahy. Užitečnou v uskutečnění tohoto záměru se ukázala obdivuhodná metodologická výbava habilitanda, jenž prokázal výbornou znalost jak klasických postulátů, tak i recentních badatelských trendů v humanitních vědách, vhodně využívajíc vybrané metody ve vlastním výzkumu, avšak při zohlednění specifik analyzovaných kulturních jevů.

Stejně tak vysoce cením základní kostru knihy, jež byla v tomto ohledu autorem výborně připravena. Slabiny, pokud se objevují, jsou nepočetné a neovlivňují integritu závěrů. Je škoda, že doktor Malý nečerpal z knihy Andrzeje J. Baranowského *Koronacje wizerunków Maryjnych w czasach baroku. Zjawisko kulturowe i artystyczne* (Warszawa 2003), která se týká stejného fenoménu na území sousední Rzeczypospolite obou národů a mohla být vynikajícím komparativním materiálem. Autor by se tak vyvaroval i několika nepřesností ve vlastní práci, například v počtu korunovacích zázračných mariánských obrazů v Polsku a na Litvě v době baroka, který proběhlo nikoli pouze 6, jak uvádí autor (s. 236, příp. 66), ale 26, počínajíc korunovací obrazu Matky Boží Jasnohorské (1717) a končíc korunovací obrazu Svaté Rodiny v Kaliszi (1790). Při analýze moci zázračné sošky Panny Marie Svatohorské obracet věřící (s. 200), tedy kultu svázaného s osobou pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, mi chyběla zmínka o jeho vlastní konverzi z doby jeho mládí. Jak známo, tato událost se měla odehrát ve farním kostele v Kłodzku před soškou Madony s dítětem během zpěvu antifony *Salve Regina*, a stála u počátku pozdější mariánské zbožnosti arcibiskupa, jenž přikázal vyhotovit kopii kłodzské sošky. Jak uvádí Bohuslav Balbín, tyto kopie byly vytvářeny proto, aby Arnošt po

celý svůj život a po trase svých četných cest mohl neustále prožívat tuto upomínku skrze vyobrazení Marie. Jednou z těchto kopií pak byla i Madona Svatohorská, jež kdysi stála – dle tradice – v kapli v sídle Arnošta v Příbrami u paty Svaté Hory a teprve později byla umístěna v tamním klášteře jezuitů na samotné Svaté Hoře (viz Mateusz Kapustka, Andrzej Kozieł, *Młodzieńcza wizja Arnošta z Pardubic i jej barokowa aranżacja w kościele pw. Wniebowzięcia NMP w Kłodzku*, [in:] *Arnošt z Pardubic. Osobnost – okruh – dědictví / Postać – środowisko – dziedzictwo*, eds. L. Bobková, R. Gładkiewicz, P. Vorel, Wrocław – Praha – Pardubice 2005, s. 229–242). V rámci výkladu o ničitelé aktivitě Švédů vůči zázračným mariánským obrazům během třicetileté války (s. 170) by se vyplatilo nahlédnout do monografického zpracování tohoto tématu (Mateusz Kapustka, *Szwed-heretyk i święte obrazy. Z historii recepcji nowożytnego mitu*, [in:] *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową / On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relation between Scandinavian and Central European Countries*, eds. J. Harasimowicz, P. Oszczanowski, M. Wisłocki, sv. 1, Wrocław 2006, s. 493–510).

Ocenit je třeba i jazykovou stránku knihy *Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury*. Práce je totiž, podobně jako i jiné výstupy v odborném díle doktora Malého, psána bezvadným a jasným jazykem, v němž jsou odborné termíny i zahraniční výrazy čtenáři podávány uměřeně, a vůdčím záměrem autora je snaha o celkovou sdílnost odborného podání. Kniha habilitanda se vyznačuje vysokou úrovní literární kultury, jež se zde pojí s bohatou editorskou výpravou. Vydavatel, kterým bylo pražské nakladatelství NLN, připravilo práci doktora Malého do tisku v prakticky bezchybné podobě. Navíc na konci knihy připojené obšírné rejstříky osob a míst umožňují snadný vhléd do vybraných částí základního textu.

Slabinou je jednak způsob vytváření narace ve dvou částech textu: v počáteční *Potridentské korunovace Madon jako historický fenomén (možnosti výkladu)* a závěrečné *Závěr: k interpretaci barokní kultury*. Bohužel, oceňujíc hloubku doktorem Malým prezentovaných metodologických koncepcí jednotlivých autorů i modelů interpretace kultury baroka na Moravě a v Čechách, je třeba zároveň podotknout, že způsob jejich představení prostřednictvím obtížného a monotónního vylíčení početných názorů značně oslabilo narativní plynulost textu i atraktivnost knihy, a vedlo k tomu, že četba těchto částí je pro čtenáře velkou výzvou a námahou, zvláště pro ty, kteří nemají odpovídající odbornou průpravu. Domnívám se, že mnohem lepším řešením by bylo koncentrovat se na širší prezentaci metodologické roviny analýzy, již autor zvolil, a na interpretaci dle jeho vlastního výzkumu, a nikoli na představení všech názorů.

Tyto drobné kritické poznámky v žádném případě neumenšují vysokou hodnotu celé práce doktora Malého, kterou považuji za výrazný vědecký výkon. Dle mého představuje velký přínos pro rozvoj humanitních věd. Proto také na základě předložené habilitační práce s plnou důvěrou konstatuji, že splňuje standární nároky na habilitační práce v oblasti obecných dějin a podporuji připuštění doktora Malého do další fáze habilitačního procesu.

Za správnost překladu:
prof. PhDr. Mgr. Tomáš Knoz, Ph.D.
předseda habilitační komise